Seksualiteit, urologie en de urologisch verpleegkundige

Inge De Clippeleir, seksuologe
AZ Klina, Brasschaat
AZ Sint-Jozef, Malle

- Seksualiteit is waarschijnlijk één van de minst besproken onderwerpen
  - Artsen, verpleegkundigen en patiënten aarzelen vaak om dit thema aan te kaarten

    → patiënt vaak onnodige zorgen, terwijl vragen onbeantwoord blijven.

Jan Zandstra©

- Onderdeel **revalidatieproces**
  - **QOL**

- **Mythes doorbreken**
  - Seksualiteit en ouderen?
  - Seksualiteit en ziekte?

- Behandeling in het klein bekken
  - Vaak **DIRECTE** invloed/uitval

- Situatie **NA** behandeling moet besproken worden **VOOR** behandeling

OVERZICHT

1. Relatie
2. Seks met ons lijf
3. Seks met ons hoofd
4. Seksualiteit en ziekte
5. Seksuele revalidatie
   - **Seksuele revalidatie in het NMSC - Caroline Vermeulen**
6. Seksualiteit bespreekbaar maken
   - Casussen
7. Hulpmiddelen

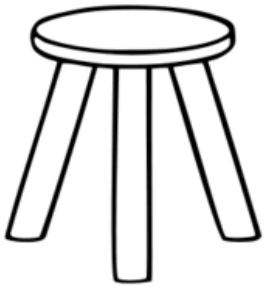

1. RELATIE ALS KRUK MET 3 POTEN

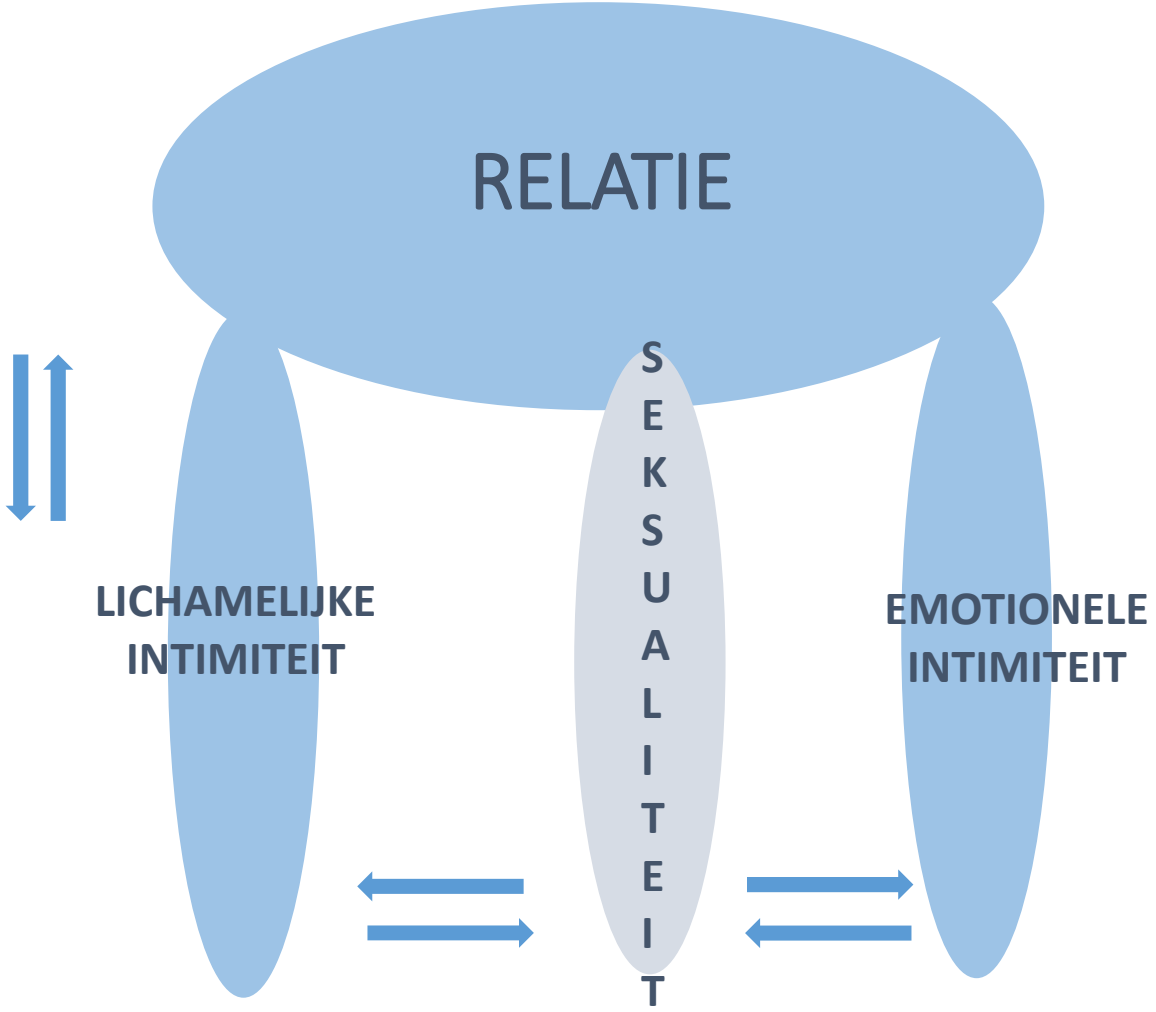

BELANG VAN INTIMITEIT

- Verschillende soorten van intimiteit

→ Draait rond gevoel van verbondenheid

- **Lichamelijke intimiteit**
  - Knuffelen, kussen, strelen, arm rond de schouder, hand in hand, vrijen, …
- **Emotionele intimiteit**
  - Tederheid, genegenheid, vertrouwelijkheid, respect, delen van gevoelens, …

Zeggen we niet gewoon hetzelfde: IK ZIE JE GRAAG
Maar tonen we het elks op onze eigen manier, ongeacht of we man of vrouw zijn??

"Vrouwelijke" en
"mannelijke" types
→ niet bepaald door sekse!

CIRCULAIR MODEL

- **Seksuele prikkel → evaluatie → seksueel betekenisvol?? → genitale opwinding/zin**

- ! Zin **KRIJGT** men door het te doen < - > iets dat er **IS** Bereidheid
  - Motivatie

- Gebrek aan adequate seksuele stimulatie, onvoldoende aandacht voor seksuele prikkel, negatieve betekenisverlening aan seksuele prikkel → **seksuele problemen**

- **Kwaliteit** > kwantiteit

2. SEKS MET ONS LIJF

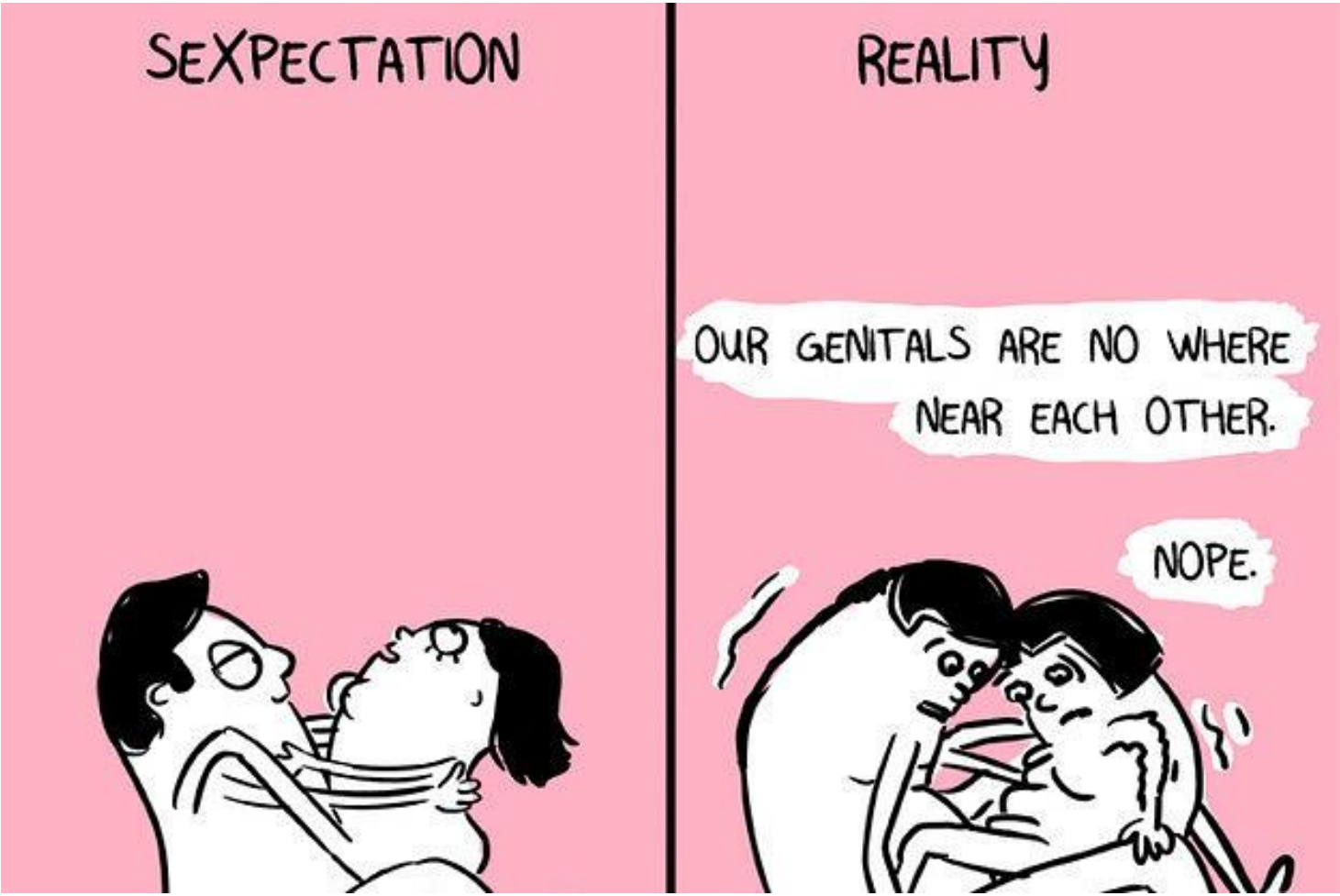

“ZIN” VAN (GOEDE) SEKS

- **Gezondheidsvoordelen** als patiënten seksualiteit onderhouden:
  - Oxytocinepijl (‘knuffelhormoon’) stijgt
    - Bevordert onderling contact
    - Werkt ontspannend op de spieren, induceert slaapt en werkt angstreducerend
  - (Goede) vrijpartij → endorfines stijgen → pijngrens verlaagt
  - Meer frequentere vrijpartijen → minder depressies
  - Verbranding van calorieën
  - Bevordering van de bloedsomloop
  - “Use it or loose it”

Whipple et al, 2007
Gianotten et al, 2007
Schroder et al, 2001

ANATOMIE VAN DE MAN

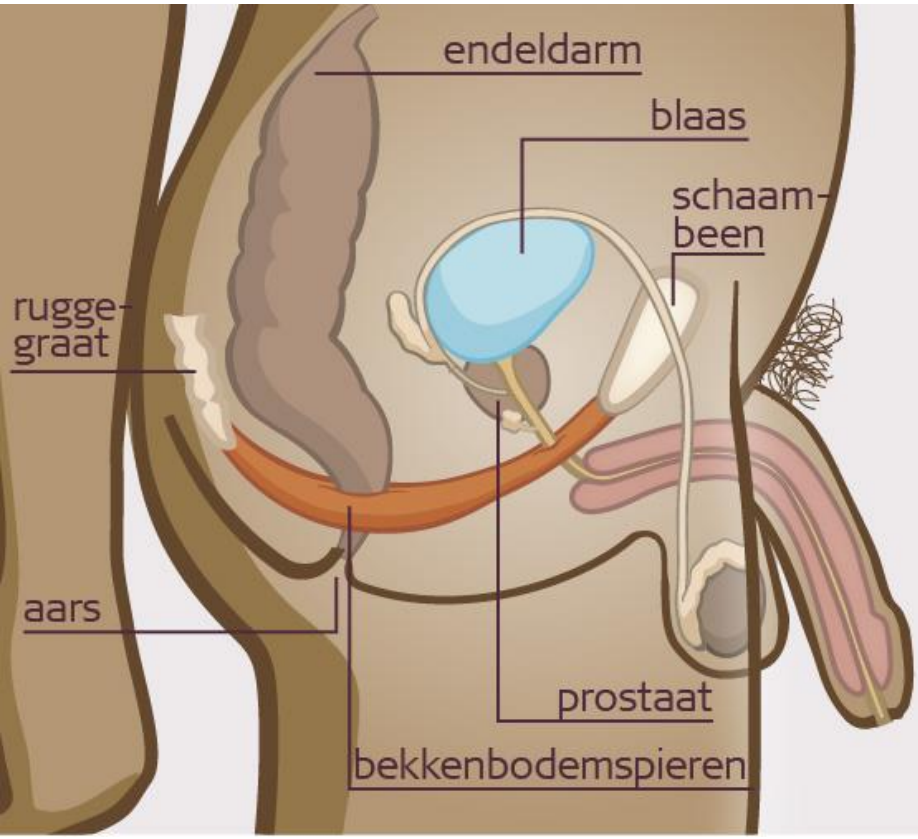

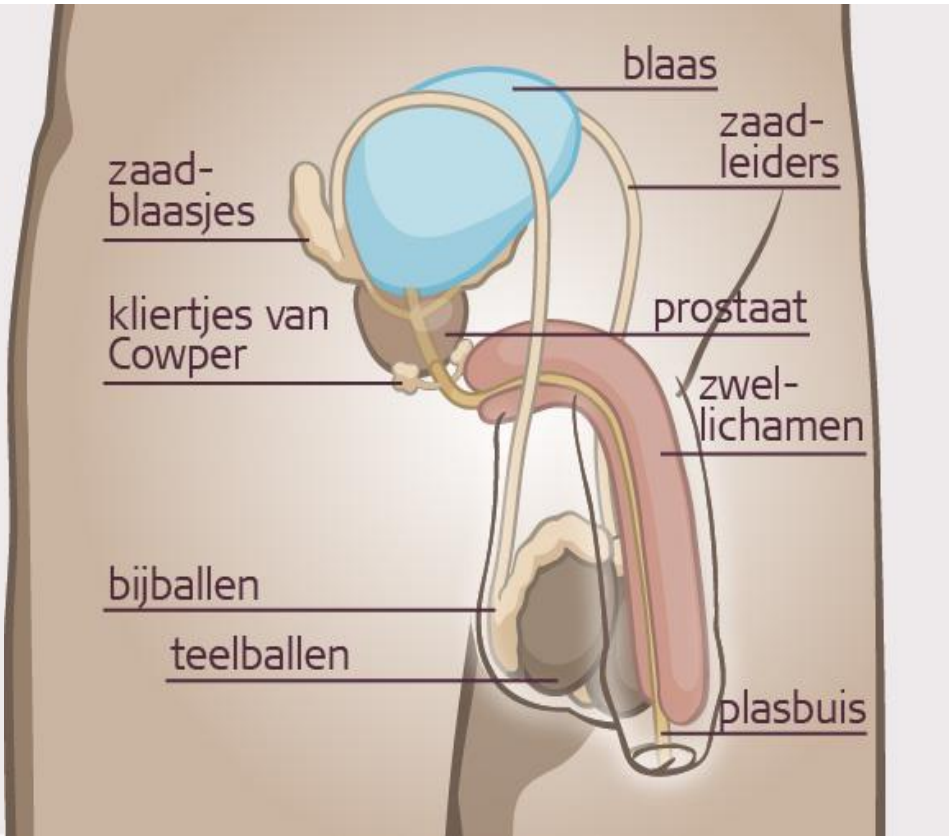

www.seksualiteit.be

ANATOMIE VAN DE VROUW

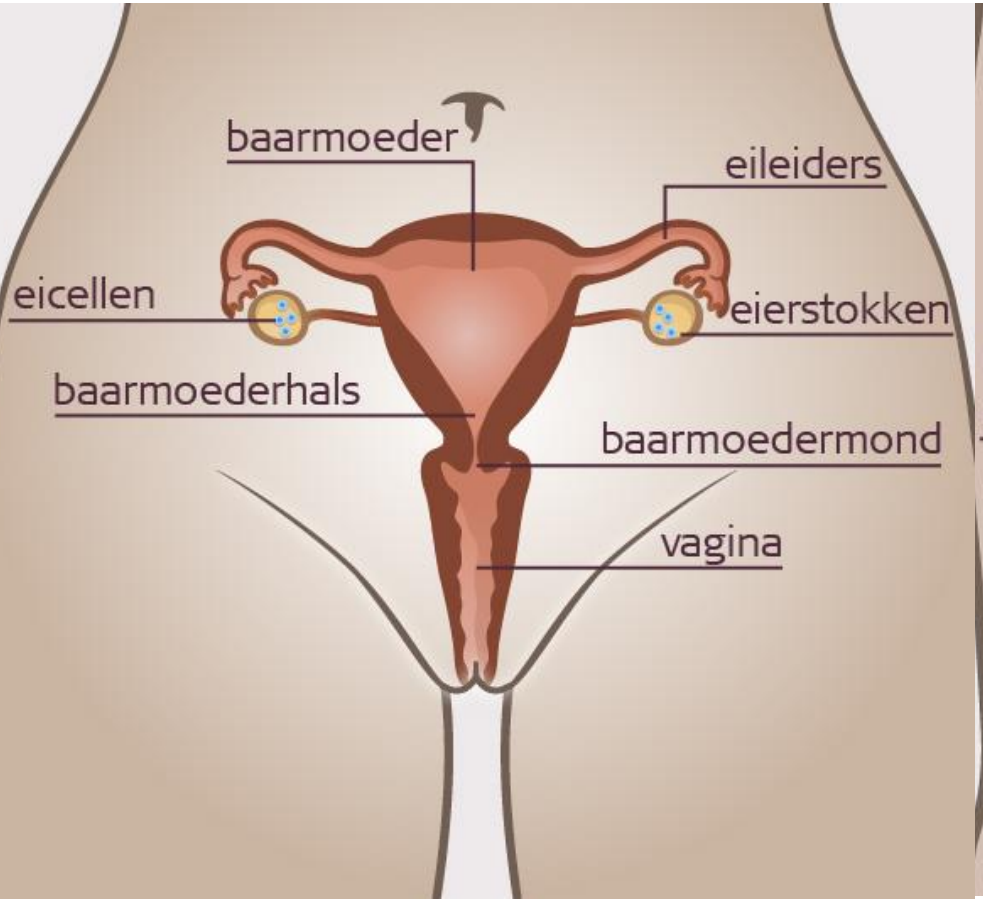

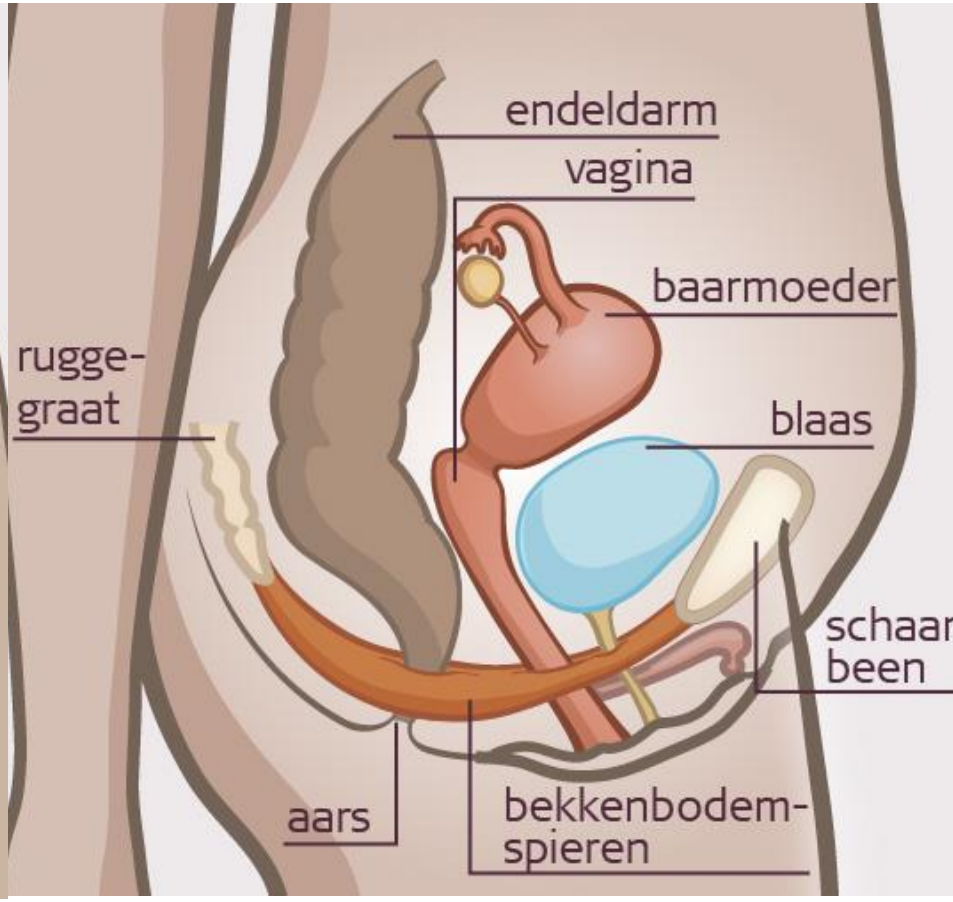

www.seksualiteit.be

CLITORIS

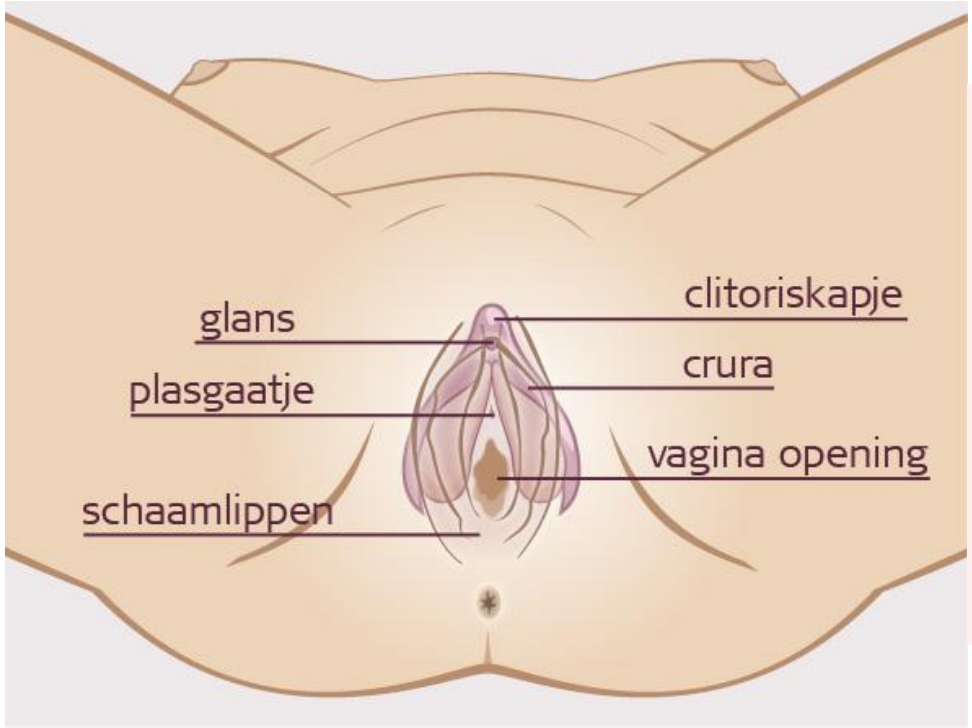

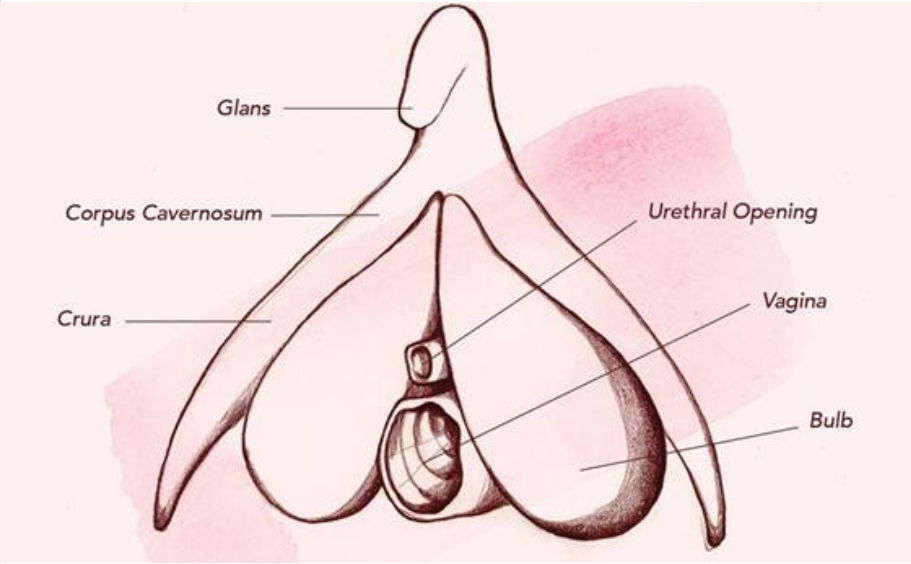

Lucy Han

www.seksualiteit.be

ZENUWEN EN BLOEDVATEN BIJ DE MAN

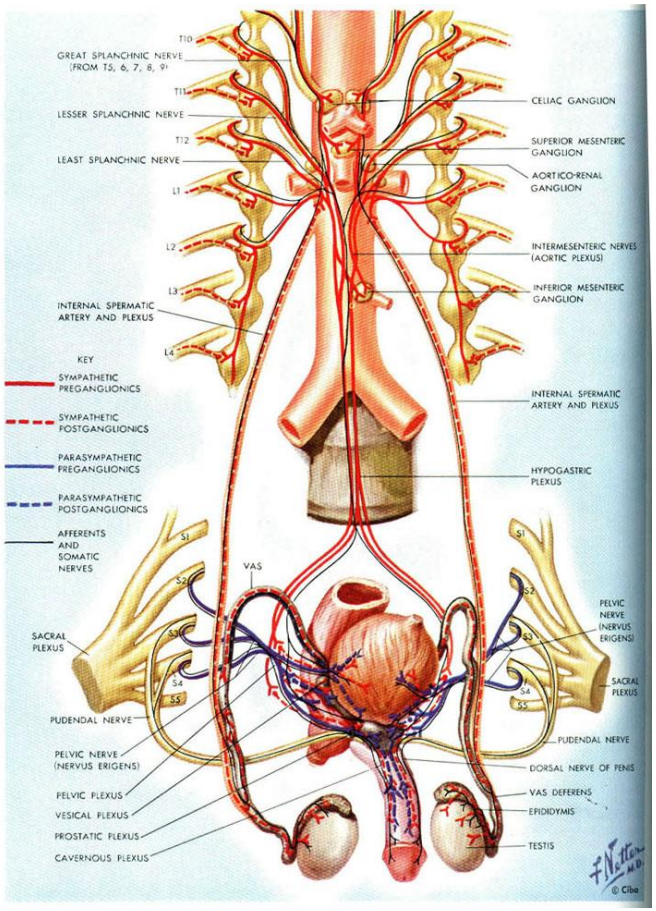

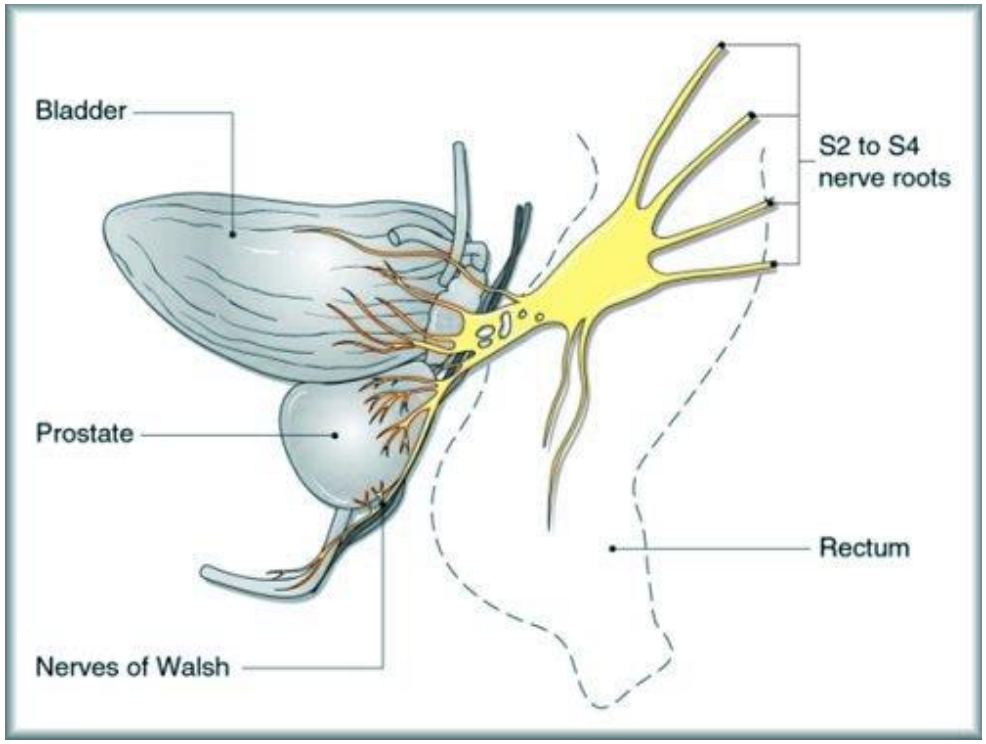

Bezenuwing mannelijke geslachtsorganen:

- Sacrale plexus
- N. Pudendus

ZENUWEN EN BLOEDVATEN BIJ DE VROUW

Bezenuwing vulva:
- N. pudendus
- N. ilioinguinalis

Bezenuwing pelvis:
- Plexus hypogastricus
superior en inferior

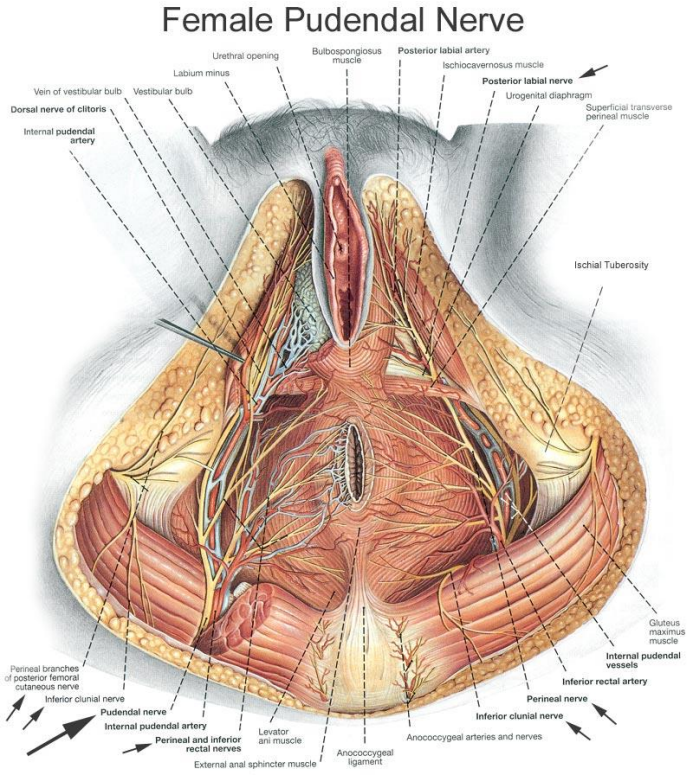

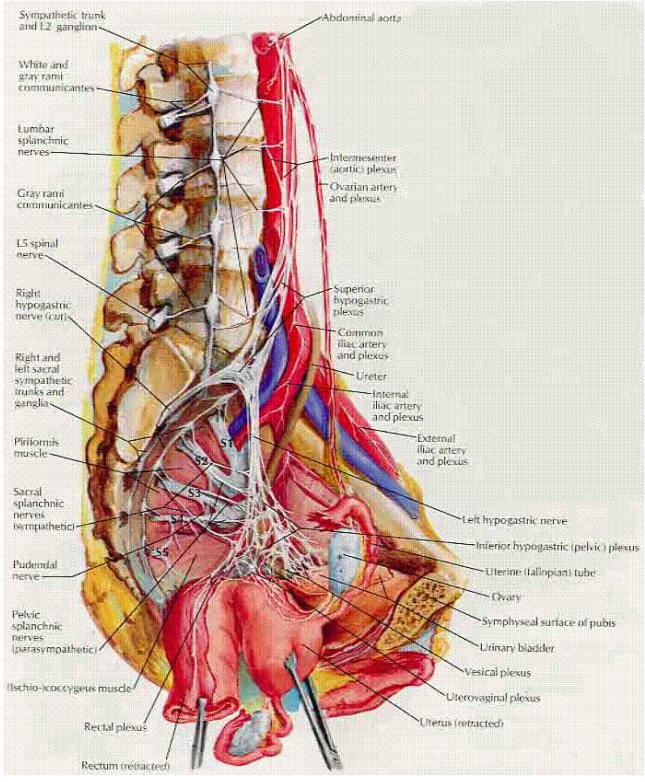

3. SEKS MET ONS HOOFD

- Lichaamsbeeld en zelfbeeld
  - **SEKSUELE IDENTITEIT**
- Onzekerheid en angst
- Schaamte
- Depressieve gevoelens
- …

- **Hoe voelen we ons??**

↓

Intimiteit en seksualiteit

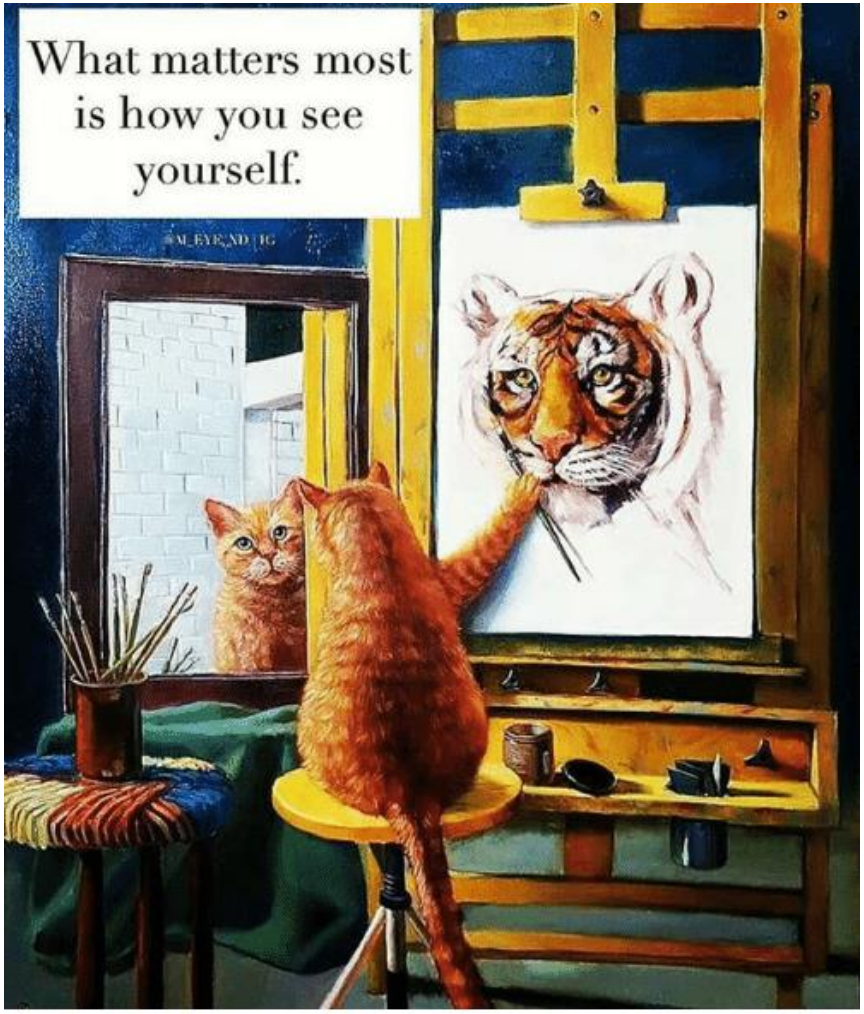

- **SEKSUEEL FUNCTIONEREN**

func·ti·o·ne·ren
(functioneerde, heeft gefunctioneerd)
1 zijn functie verrichten; = werken
(Van Daele)

LIJF

- **SEKSUEEL BELEVEN**

be·le·ving
(de; v; meervoud: belevingen)
1 ondervinding, innerlijke ervaring: in mijn beleving zoals ik het zie
2 enthousiasme (Van Daele)

HOOFD, doorvoelen

4. SEKSUALITEIT EN ZIEKTE????

Seksualiteit

- Genieten
- Ontspannen
- Plezier
- …

Ziekte

- Beperktheden
- Angsten
- Ongemak
- …

→

INTIMITEIT

←

Basisvoorwaarden voor een gezond seksueel functioneren en beleven BIOPSYCHOSOCIAAL MODEL

- **Seksueel systeem** (anatomische, endocrinologische en neurologische elementen) dat seksueel responderen mogelijk maakt
  - Medische aandoeningen

- **Cognitieve en emotionele verwerking** van seksuele prikkels in termen van **positieve seksuele uitkomsten** (=stimuli met een seksuele betekenis)
  - Disfunctionele cognities, negatieve attitudes en angsten (functioneel en belevingsniveau)
  - Psychische aandoeningen (medicatie)

- **(Relatiecontext)**
  - Veiligheid en verbondenheid binnen relatie

Context met voldoende seksuele prikkeling

↓

Die cognitief en emotioneel op een positieve manier verwerkt wordt

↓

in een cerebraal, neurogeen en vasculair systeem

SEKS IS COMPLEX SAMENSPEL TUSSEN LICHAAM EN GEEST

→ lichamelijk

→ mentaal

NEVENEFFECTEN VAN EEN UROLOGISCHE BEHANDELING

- **Mentaal?** Vb. Kanker?

- **Behandelopties:**

  ↓

  Invloed op seksualiteit?

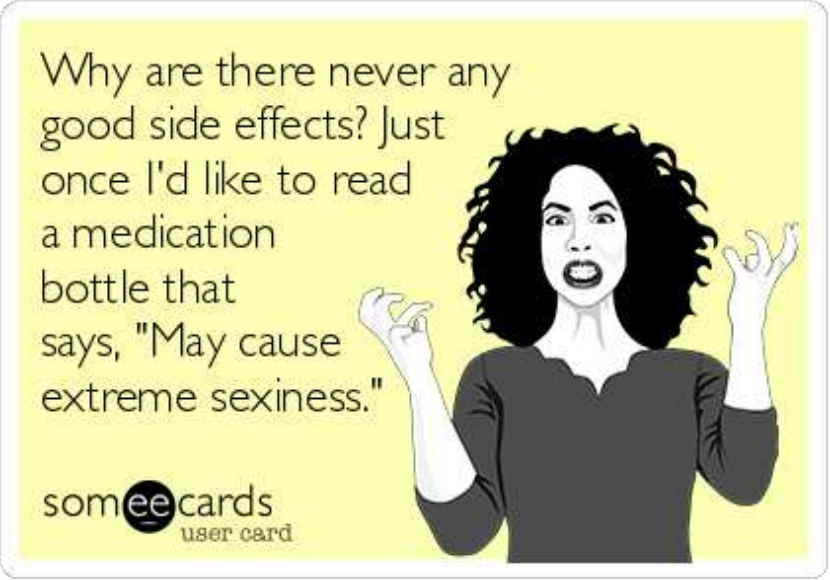

- **Seksuele neveneffecten:**
  - Directe invloed op specifieke organen? (anatomische en functionele veranderingen)
  - Zenuwen en bloedvaten?
  - Uiterlijk → lichaamsbeeld en zelfbeeld / seksuele identiteit
  - Medicatie en bijwerkingen
  - Psychische factoren

MOGELIJKE SEKSUELE PROBLEMEN

- **<u>Functionele</u> seksuele problemen** → functioneel
  - Man: problemen met seksueel verlangen, erectiestoornissen, orgasmeproblemen, pijn, …
  - Vrouw: problemen met verlangen, lubrificatieproblemen, pijn, orgasmeproblemen, …

- **Seksuele <u>belevingsproblemen</u>** → bezorgdheden
  - "Ik voel me geen man/vrouw meer" → seksuele identiteit
  - "Vindt mijn partner mij nog aantrekkelijk?"
  - Verlies van bepaalde organen/lichaamsdelen, littekens, … → hoe voelt dit?

- **<u>Relationele</u> afstand?**
  - Hoe gaan beide partners om met vb. diagnose/ziekte, behandeling, seksualiteit en intimiteit, …

5. SEKSUELE REVALIDATIE

- = een **visie op zorg** en geen fase van zorg
  - Doorheen verschillende fases, ook palliatief
- **Holistische** aanpak
- **Standaard** als onderdeel van zorg van een team
- Beperkt zich niet tot gespecialiseerde zorg die wordt aangeboden door seksuoloog
  - **Multidiciplinair**

SEKSUELE REVALIDATIE IN HET NMSC
Werkgroep intimiteit en seksualiteit – een multidisciplinaire aanpak

Caroline Vermeulen

6. SEKSUALITEIT BESPREEKBAAR MAKEN

- Goede **communicatie** (zowel met de zorgverlener als met de eventuele partner/naasten) is essentieel!

- Oppassen met **miscommunicatie**

Let's Talk

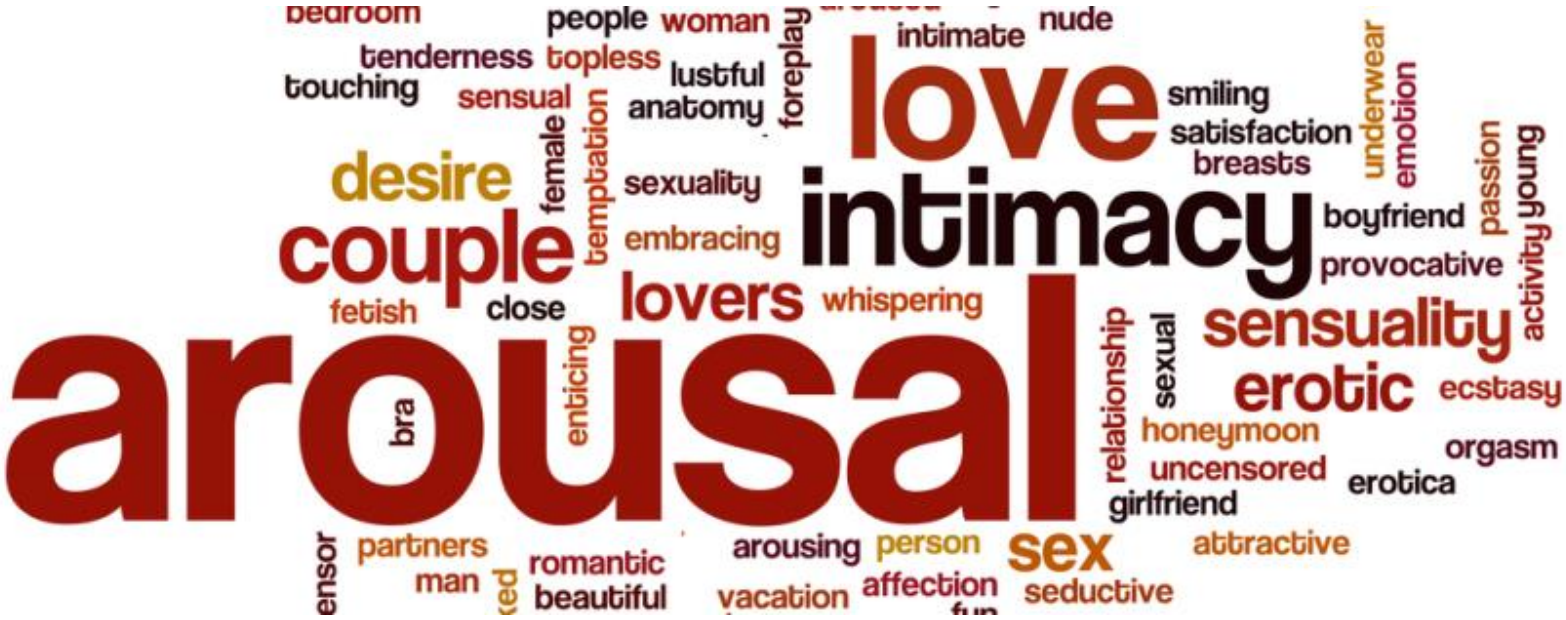
bedroom
people
woman
nude
intimate
tenderness
topless
touching
sensual
lustful
anatomy
foreplay
love
smiling
satisfaction
breasts
underwear
emotion
passion
young
activity
desire
female
temptation
sexuality
intimacy
boyfriend
couple
embracing
provocative
lovers
whispering
fetish
close
sensuality
arousal
enticing
bra
relationship
sexual
erotic
ecstasy
honeymoon
orgasm
uncensored
erotica
girlfriend
partners
romantic
arousing
person
sex
attractive
man
beautiful
vacation
affection
seductive

PRATEN OVER SEKSUALITEIT

Professionals

Seks? ‘beangstigend’

Seksuologen/ therapeuten

Ziekte? ‘beangstigend’

Patiënten

Gesprek openen?

‘beangstigend’

© Woet Gianotten

NIET VRAGEN… VERSTERKT SEKSUELE PROBLEMEN

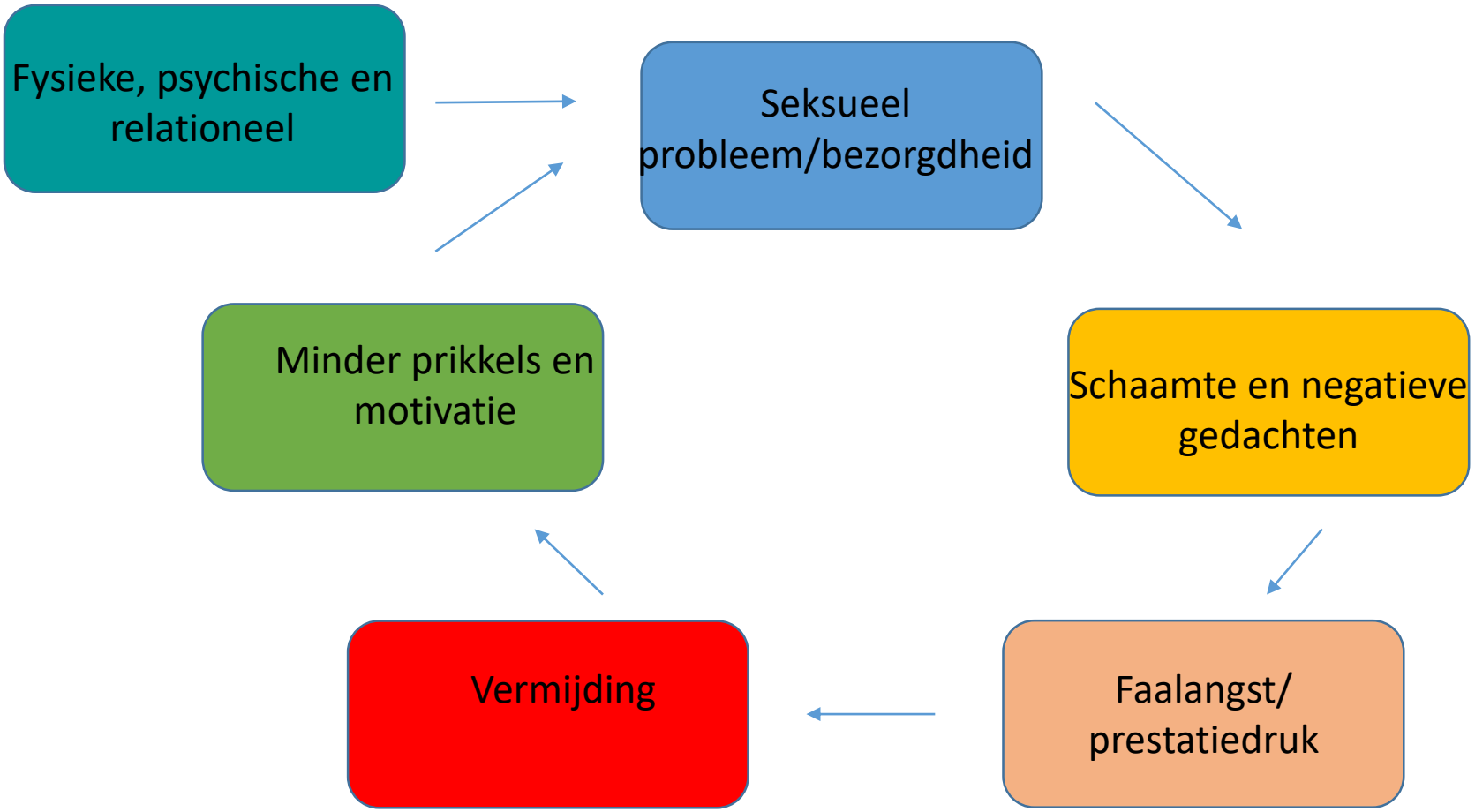

HOE PAKKEN WE DIT AAN?
WIE BESPREEKT INTIMITEIT/SEKSUALITEIT?

- Multidisciplinair:
  - Arts?
  - Verpleegkundige?
  - Trajectbegeleiding?
  - Ander aanspreekpunt?

- Hoe bespreken?
  - PLISSIT-model (1 op 1 communicatie)
  - BLISSS-model (partner/andere naasten)
  - …

PLISSIT MODEL (ANNON, 1974)

- **Gestructureerde stapsgewijze aanpak**
  - **P** (Permission / Toestemming geven)
  - **LI** (Limited Information / Beperkte informatie geven)
  - **SS** (Specific Suggestions / Specifieke suggesties)
  - **IT** (Intensive Therapy / Therapie)
- **Uitgangspunt:** je biedt hulp en advies binnen het werkkader waarin je zit én waarbinnen je mogelijkheden en beperkingen liggen. Je kent de grenzen van je werkterrein. Je biedt niet meer dan nodig is.

PLISSIT Model

(Developed by Jack Annon)

Meeste patiënten zijn geholpen met interventies op de eerste 3 niveau's

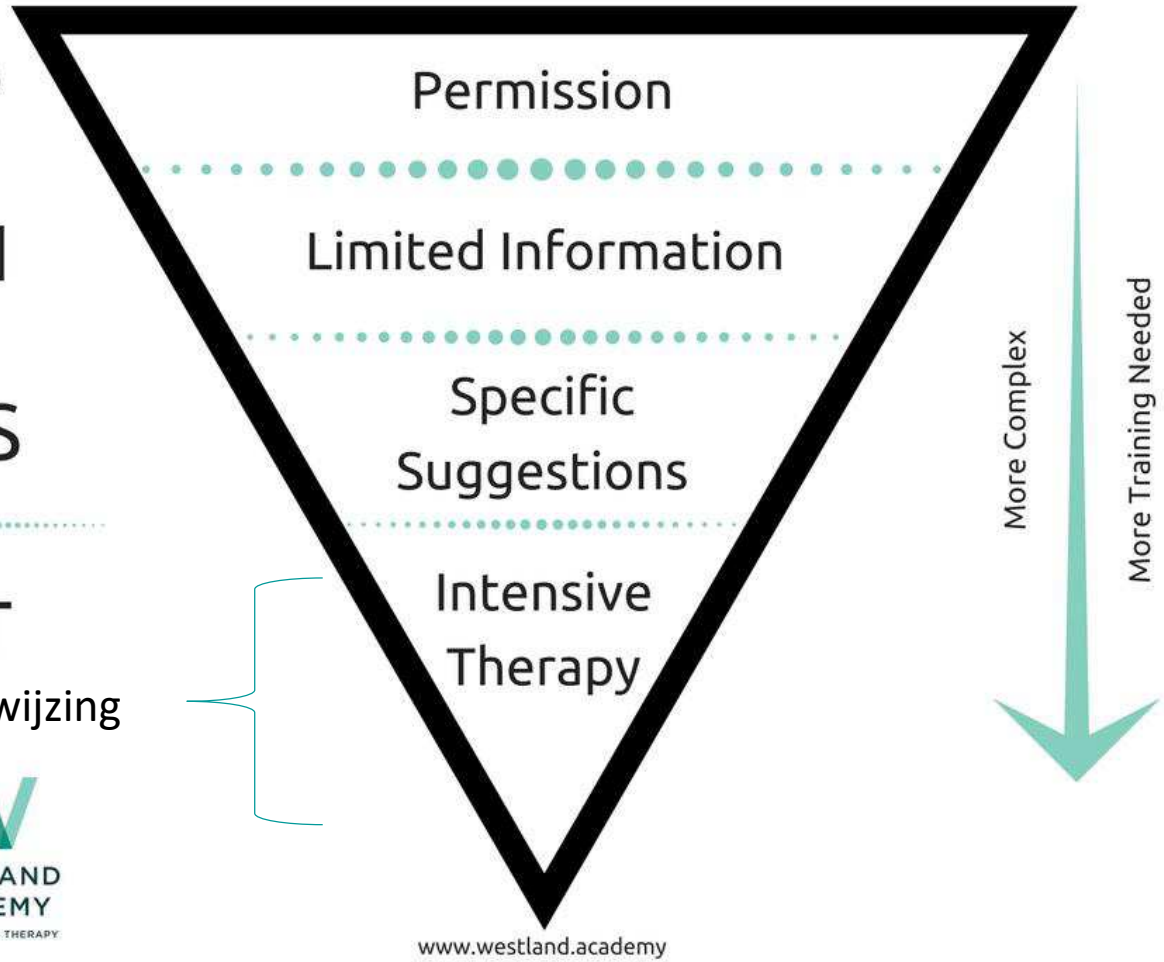

Doorverwijzing

WESTLAND ACADEMY
OF CLINICAL SEX THERAPY

- Algemene basis naar een specifiek individueel traject

- Er wordt begonnen met de minst ingrijpende interventies
  - Slechts waar nodig worden ingrijpendere interventies aangeboden

- Trechtervorm

- 4 stappen

→Stap 1 helpt veel patiënten al voldoende, slechts enkelen hebben begeleiding tot stap 4 nodig!

! Ook hulpverleners zonder uitgebreide seksuologische opleiding kunnen psycho-educatie geven !

TOEPASSING VIA CASUS

- **Sarah**

Sarah

- 27 jaar
- Retentie door Fowler syndroom (spasticiteit van de bekkenbodem)

- Zelfsondage te pijnlijk
- Suprapubische sonde met flip-flo vermoedelijk tijdelijk, maar nu toch al 11 maand

Sarah

- Vriend sinds 7 weken.
- Vroeger wel al korte relaties gehad, maar niet echt serieus, hield dit wat af.
- Partner wil op weekend vertrekken.

Sarah

- Sarah heeft nog niet verteld van haar probleem
- Suprapubische sonde kunnen camoufleren met shapewear
- Pulletje rond de middel

- Is door haar problemen nog niet seksueel actief geweest, wel masturbatie maar geen penetratie
- Schrik voor pijn bij penetratie

Sarah

- Joni
  Verpleegkundige van de poli die de wissel suprapubische uitvoert bij Sarah krijgt de vraag:

“Hoe vertel ik het hem? Wat zou jij doen?”

Meet Lady who has been unable to urinate for over 2 years now

2018-03-16

27-year-old Leanne Ward, from Aberdare, South Wales has revealed how a bizarre condition has left her unable to urinate for more than two years. The former Miss Cornwall is battling Fowler’ s syndrome, which has left her bladder muscles unable to relax. She was diagnosed with the syndrome in November 2015.

BLISSS-COMMUNICATIEMODEL (HILDE DE VOCHT, 2011)

- Bespreekbaar maken van seksualiteit binnen de oncologische en palliatieve zorg

- 5 stappen
  - **B:** Breng het onderwerp op passende wijze ter sprake (Bring up the topic in an appropriate way)
  - **LI:** Luister actief naar de individuele ervaringen (Listen actively to the individual)
  - **S:** Ondersteun de patiënt (Support the individual)
  - **S:** Stimuleer communicatie tussen partner (Stimulate the communication between partner)
  - **S:** Geef persoonlijk advies en informatie. Verwijs zo nodig door (Supply personalized advice and information)

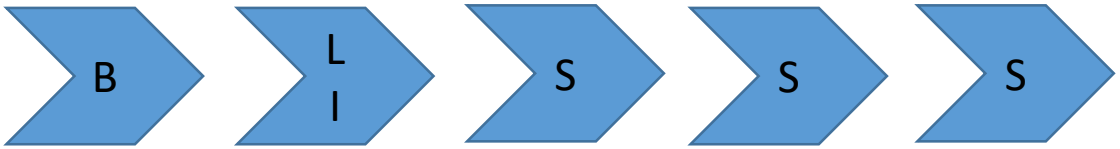

- Spotters en Blisssers:
  - **<u>Spotters</u>** signaleren vragen/problemen voor de **<u>Blisssers</u>** die aan de hand van het BLISSS-model het gesprek over seksualiteit en intimiteit aangaat
    - Niet alle zorgverleners even vaardig inzake BLISSS model
    - Niet alle zorgverleners even hard op gemak
    - Niet altijd tijd voor diepgaand gesprek

→ Wie is er SPOTTER??

→ Wie is er BLISSER??

INTEGRALE TEAMBENADERING: STEPPED SKILLS

- Bepaal als team dat intimiteit en seksualiteit belangrijke onderwerpen zijn die **aandacht verdienen**

- Belang van **training**!

- Aangrijpingspunten BLISSS: patiënten ondersteunen in volgende **3 domeinen** om hun (seksuele) kwaliteit van leven te verbeteren:
  - **Seksueel functie**
  - **Seksuele identiteit**
  - **Seksuele relatie**

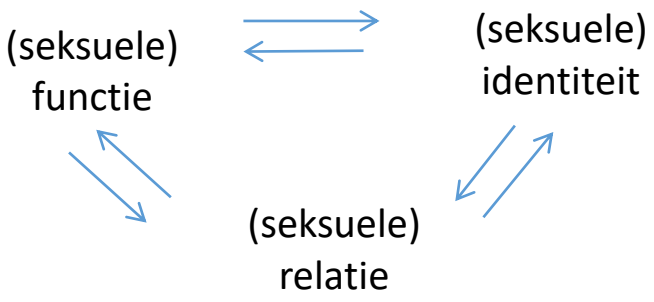

- **<u>Randvoorwaarden</u>** om tot effectieve toepassing van BLISSS-model te komen:
  - Creëren van veilig klimaat , een vertrouwensband
  - Een goede opbouw, timing en dosering
  - Het vrijuit kunnen bespreken van gevoelige onderwerpen
  - Een patiëntgerichte houding die zich ook richt op het bieden van ondersteuning

TOEPASSING VIA CASUS

- **Jonas**

Jonas

- 22 jaar
- Heeft sinds vorige maand een relatie met een 21-jarige vriendin die hij zeer “ziet zitten”

Jonas

- Bij geboorte werd hypospadie vastgesteld (plasopening halverwege de penis)
- Werd hiervoor geopereerd op 6 jarige leeftijd, maar met slecht resultaat (fistel)
- Heringreep op 8-jarige leeftijd met beperkt resultaat door infectie
- Uiteindelijk op 14-jarige leeftijd laatste ingreep

Jonas

- Vind zijn penis totaal niet mooi
- Plasgaatje uiteindelijk wel op de top van de eikel
- Plast zoals iedereen nu, moet niet meer gaan zitten

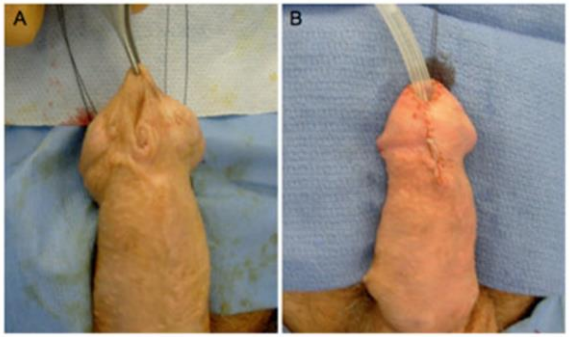

Jonas

- Probleem bij erectie: kromstand van de penis en niet zo mooi uitzicht

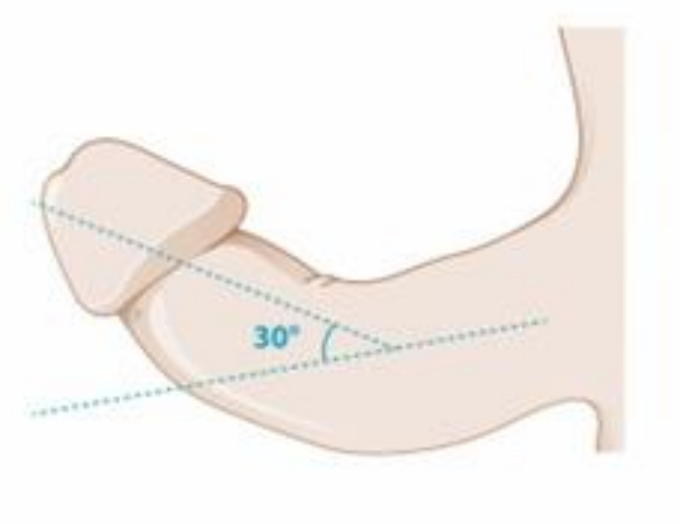

Jonas

- Had een goed contact met jou ten tijde van zijn operaties als kind en jong volwassene
- Raapt al zijn moed bijeen en springt eens binnen op de afdeling.
- Het bezoek moet kort zijn want de nieuwe vriendin wacht op hem beneden in de cafetaria

- **“Kan er nog iets gedaan worden aan mijn penis?”**

TOEPASSING VIA CASUS

- **Robert**

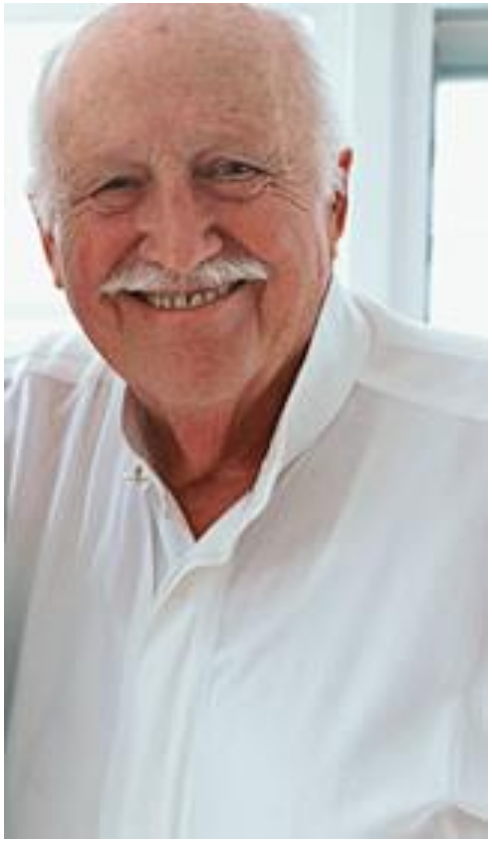

Robert

- 72-jarige man
- Diagnose prostaatkanker
- Staat voor de keuze:
  - Radicale prostatectomie + hormonale therapie
  - Radiotherapie + hormonale therapie

- Robert heeft schrik van een operatie, dus koos hij voor radiotherapie
- Radiotherapeut gaf hem uitleg over de therapie en bijwerkingen.

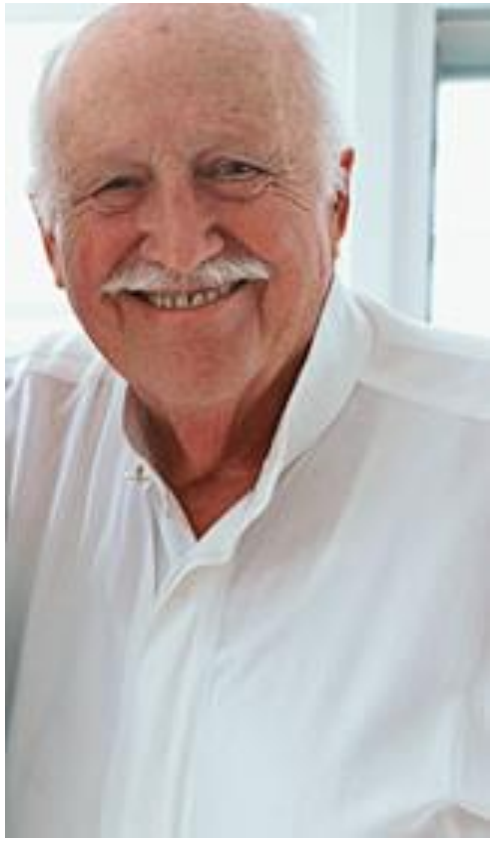

Robert

- Robert krijgt een afspraak bij de prostaatverpleegkundige voor uitleg over de hormoontherapie

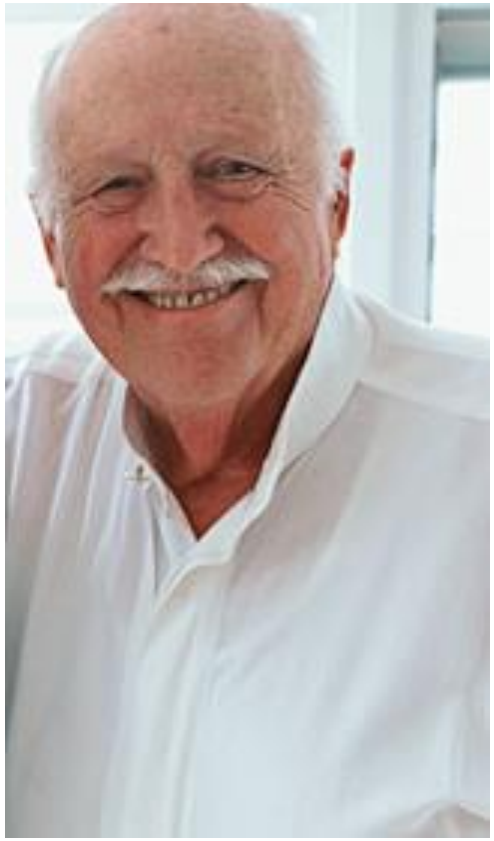

Robert

- Robert meld zich aan op de consultatie samen met zijn vriend Albert.

- Albert stelt nogal direct de vraag:
  - **“Zal Robert nog zin in seks hebben met die hormonen?”**

HOE? (samenvattend)

- **Informatieverstrekking** is essentieel
  - ‘Stel de vraag of het de gewoonste zaak van de wereld is’
    - Meenemen in dagelijkse zorg
    - Denk na over een openingszin
  - Maak er tijd en ruimte voor → onderdeel van goede zorg
  - Praat tijdig over intimiteit en seksualiteit → heel wat problemen zijn te voorkomen als we er tijdig over zouden spreken
  - Een open houding is de start

- Zie dat je het over dezelfde zaken hebt. Toets af!

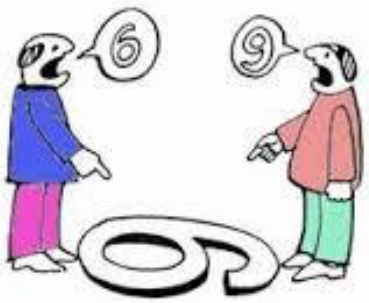

- Luisteren is een actief gebeuren
- Luisteren is een kunst
- Professioneel taalgebruik → durf doorvragen
- -> zorg, indien mogelijk, voor een degelijke brochure! Zet deze ook in het zicht
- Oppassen met te snel advies geven. Zie dat de hulpvraag duidelijk is of bekijk of er een onderliggende problematiek is
- *Leestip:* https://www.seksindepraktijk.nl/seksualiteit-bespreken/hoe-seksualiteit-bespreken/hoe-begint-u-over-seksualiteit

- Relationele component
  - Probeer in de mate van het mogelijke de partner mee te betrekken
    - Vaak ook hier angsten en bezorgdheden (vb. schrik om partner pijn te doen, bang om initiatief te nemen, wil niet extra belasten,…)
    - Oppassen met hij/zij

ZORGVERLENER

- **Eigen waarden- en normenkader**

- **Welke vragen mag je stellen als zorgverlener?**
  - Als je kan verantwoorden waarom je een vraag stelt, mag je **alles** vragen.

DOORVERWIJZING

- Het is belangrijk om seksualiteit **BESPREEKBAAR** te maken.

- Wanneer doorverwijzen?
  - Als je het gevoel hebt dat je/niemand binnen de organisatie verder kan

Vlaamse Vereniging voor Seksuologie: http://www.seksuologen-vlaanderen.be

Belgische Vereniging voor Relatie- en Gezinstherapie en Systeemcounseling: https://www.bvrgs.be

7. SEKSUELE PROBLEMEN EN EVENTUELE HULPMIDDELEN

HULPMIDDELEN

- **Erectiestoornissen:**
  - PDE5-remmers (zenuwen nog gedeeltelijk intact) (arts)
  - Penisinjectie (arts)
  - Penispomp of penisring
  - Penisprothese
  - Kunstpenis/steuncondoom

- **Vaginale droogte:**
  - Glijmiddel (uitwendig)
  - Vaginale bevochtiger (inwendig)
  - Huidherstellende crème (uitwendig)
  - Hormoonsubstitutie (in overleg met arts)

- **Pijn bij het vrijen**
  - Droogte? Littekenweefsel?
  - Houding
  - Bekkenbodemtherapie / pelottes
  - Eventueel verdovende crème

ERECTIESTOORNISSEN

WAAR KOMEN VIAGRA PILLEN VANDAAN?
www.tomcartoon.be

1. PDE5-remmers

- Orale inname
- Werkzame stof: sildenafil, vardenafil, tadalafil, avanafil, …
- Bevordert de doorbloeding (bloedvaten in penis ontspannen)
- Aantal uren werkzaam (tadalafil tot 36/72 uur → ‘weekendpil’)
- Seksuele prikkeling is noodzakelijk
- Bloedvaten en zenuwen moeten (gedeeltelijk) intact zijn.

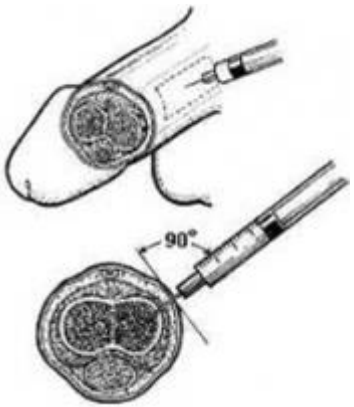

2. Intracaverneuze injecties

- Rechtstreeks inspuiten in de zwellichamen
- Verwijding van de bloedvaten en een verslapping van de spieren in het zwellichaam van de penis
- Werkt na 15-tal minuten
- 30-45 minuten werkzaam (dosis!)
- Onder begeleiding van een arts

3. Medisch verantwoorde penispomp

- Elektrische penispomp of penispomp met handbediening
- Vacuüm zuigen van een transparante koker die om de penis geschoven wordt. Zo ontstaat er onderdruk waardoor er bloed in de zwellichamen van de penis gezogen wordt + penisring
- Mag max. 30 minuten gebruikt worden
- Nadelen:
  - Kostprijs
  - Penis is minder hard (‘wiebelende penis’)

4. Penisprothese

- Verschillende systemen beschikbaar
  - Éendelig
  - Tweedelig
  - Driedelig
- Te bespreken met arts

Vaginale droogte

1. Glijmiddel

- Aanbrengen bij beide ‘partners’ (uitwendig gebruik)
- Waterbasis en/of siliconenbasis
- Verkrijgbaar bij apotheek, grootwarenhuis of webwinkels
- Bevordert ‘glijcomfort’

2. Vaginale bevochtiger

- Vaginaal opsteken/opspuiten (inwendig gebruik)
- Vermindering van vaginale droogte (bevochtigt de binnenkant van de vaginawanden)
- Meerdere dagen werkzaam
- Verzachtend
- Verhoging van comfort
- Verkrijgbaar in apotheker
- Hormoonvrij
- Met of zonder applicator

3. Huidherstellende crème

- Houdt de huid soepel
- Onder begeleiding van een arts

4. Hormooncrème

- Vaginale crème
- Onder begeleiding van een arts

PIJN BIJ HET VRIJEN

- Houding

- Verdovende crème

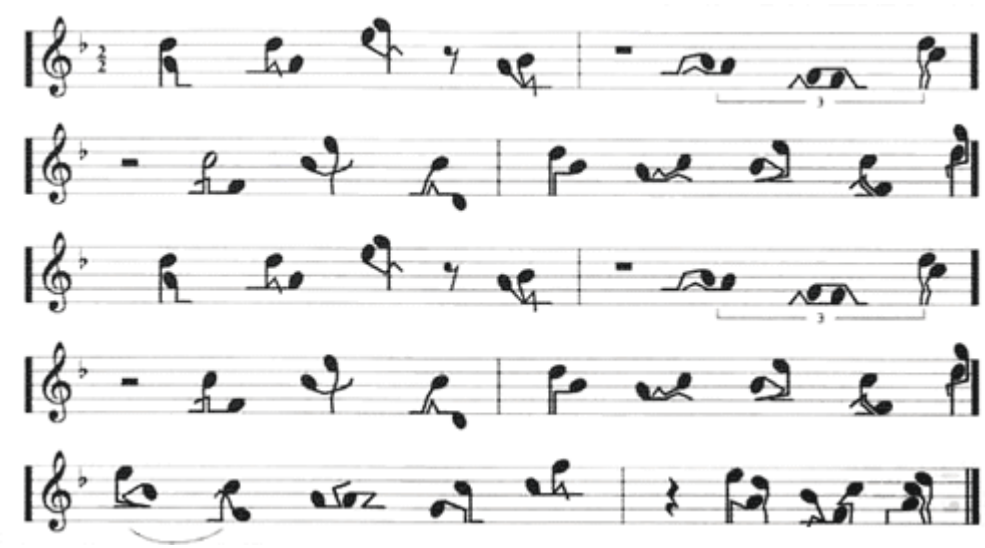

VAGINALE DILATATIE

- Verklevingen van vaginawanden tegengaan/losmaken
- Vaginale dilatatoren
- Doel: medisch onderzoek en seksueel contact
- Glijmiddel + vaginale bevochtiger
- Brochure : http://www.komoptegenkanker.be/sites/kotk/files/dilatatoren_bestraling_klein_bekken.pdf

Feminaform
www.pelvitec.be

EIGEN CASUS

- **Mark en Mieke**

NUTTIGE LITERATUUR: ALGEMENE INFORMATIEFOLDERS/ARTIKELS

- Eeltink C., Batchelor D. & Gamel C. Kanker en Seksualiteit. Veranderingen en gevolgen van de behandeling. Handboek voor verpleegkundigen. 2006.
- Nursing, juni 2017. Praten over intimiteit bij kanker. Kristel Mulders. https://www.nursing.nl/magazine-artikelen/praten-over-intimiteit-bij-kanker/
- Kanker en seksualiteit. KWF Kankerbestrijding. https://www.seksuologischehulpverlening.info/sites/default/files/bestanden/kanker%20en%20seksualiteit.pdf
- Kanker en seksualiteit. Infofolder voor hulpverleners. Limburgse Kankerkoepel. https://likas.pxl.be/sites/default/files/folder_isu.pdf
- Kanker en Intimiteit. Stichting tegen kanker. https://www.kanker.be/sites/default/files/publication/4-3-5-NL-Kanker-en-intimiteit-04-2015.pdf

- Tijdschrift Psychosociale Oncologie, jaargang 25/2017/4- Tijdschrift voor Seksuologie, jaargang 41, december 2017-4. themanummer Kanker en seksualiteit. https://nvpo.nl/wp-content/uploads/2017/11/PSO_2017_nr4_dig-laatste-versie.pdf
- Seksualiteit bij ziekte en lichamelijke beperking. W.L. Gianotten, M.J. Meihuizen-de Regt, N. van Son-Schoones. Van Gorcum.
- Cancer, intimicy and sexuality. A pracical approach. Y. Reisman & W.L. Gianotten (2017). Springer.
- Liefde onder druk. Relaties in tijden van kanker. Els Put. Van Halewuck.
- Bachelorproef: Spreken is goud, zwijgen is out.
  Hoe kunnen we verpleegkundigen ondersteunen om de communicatie omtrent
  seksualiteit bij de 65-plusser in een chronische zorgsetting te optimaliseren?
  Groepsleden: Wendy Aernouts, Jolien Heusdens, Jill Peeters, Ellen Deckx https://www.scriptieprijs.be/sites/default/files/thesis/2018-06/Bachelorproef_Campinia_Media_%20DE%20DEFINITIEVE.pdf

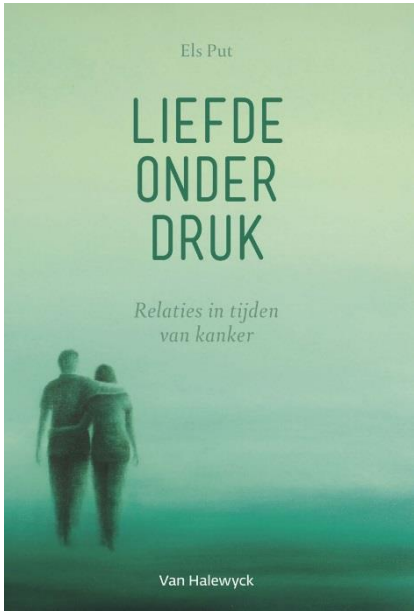

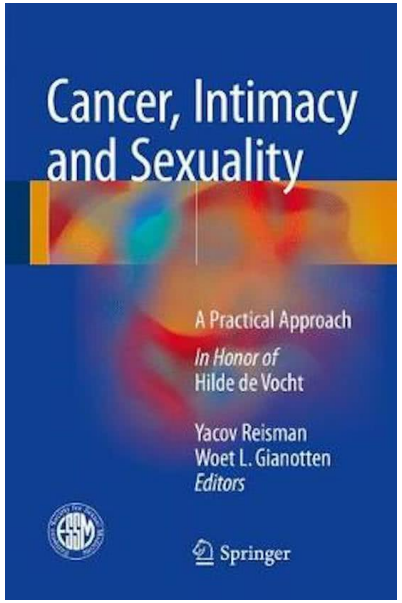

BROCHURES STOMA

- Enzlin P. & Pazmany E. Seksueel functioneren en seksualiteitsbeleving na het aanleggen van een stoma. Instituut voor Familiale en Seksuologische wetenschappen. Leuven. http://www.uzleuven.be/sites/default/files/uzremote/brochure/Stoma%20%20seksueel%20functioneren%20en%20seksualiteitsbeleving.pdf
- Dansac. Hoe zit het nu eigenlijk met de seks? Voor mensen met een stoma en hun partner. http://nl.dansacimage.com/files/pdf/sex.pdf
- Nederlandse stomavereniging. Stoma en seksualiteit. https://www.seksuologischehulpverlening.info/sites/default/files/bestanden/stoma%20en%20seksualiteit_0.pdf

CONTACTGEGEVENS

AZ Klina Brasschaat

- 03/650 52 92
  Inge.de.clippeleir@klina.be

AZ Sint-Jozef Malle

- Inge.de.clippeleir@emmaus.be